

Pragmatika kerekasztal 2020: A lexikai
pragmatika Magyarországon (2000-2020)

2020.10.02.

**ÚJABB ADALÉKOK
A NEGATÍV EMOTÍV ELEM
LEXIKAI REPRESENTÁCIÓJÁNAK
PROBLÉMÁJÁHOZ**

Szabó Martina Katalin (SZTE, MTA TK) – Bibok Károly (SZTE)

Szabó Martina Katalint részben az OTKA posztdoktori kiválósági program támogatta
(NKFI-azonosító: 132312)

A NEGATÍV EMOTÍV ELEMÉKRŐL (NEE) RÖVIDEN

- Önmagukban negatív szemantikai tartalom, amelyet képesek részben vagy egészben elveszíteni
- 1. Fokozó: **brutálisan** rossz - **értékvesztés**
- 2. Pozitív: **durva buli** - **értékváltás**
- időbeli szemantikai-pragmatikai változás:
  - grammatikalizáció (Dér 2009) és delexikalizáció
  - kontinuum (Bolinger 1972, Partington 1993): a NE jelentés az új(ak) mellett legalább egy ideig megmarad, pl. **brutálisan teljesít** és **brutálisan bánik vkivel**
  - a pragmatikai szerep megnő: szubjektívizáció (Kugler 2013)

AZ ELŐADÁS CÉLJA

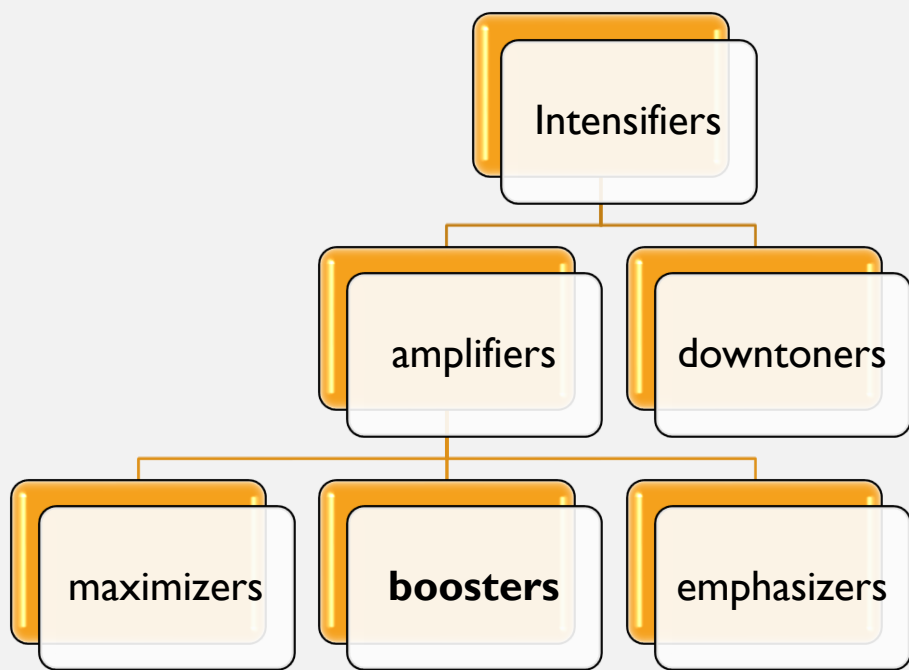
- Egyik korábbi dolgozatunkban (Szabó-Bibok 2019) az értékvesztéssel foglalkoztunk lexikai pragmatikai szempontból
- Egy másik dolgozatban (Szabó 2019) az értékváltó elemekre fókuszáltam
- Itt: áttekintés és újabb adalékok

KÉRDÉSEK, PROBLÉMÁK

- A jelenségek helye a grammatikában
- A szótári reprezentáció: a különböző szerkezeteknek megfelelően külön-külön vagy egyetlen jelentésreprezentáció

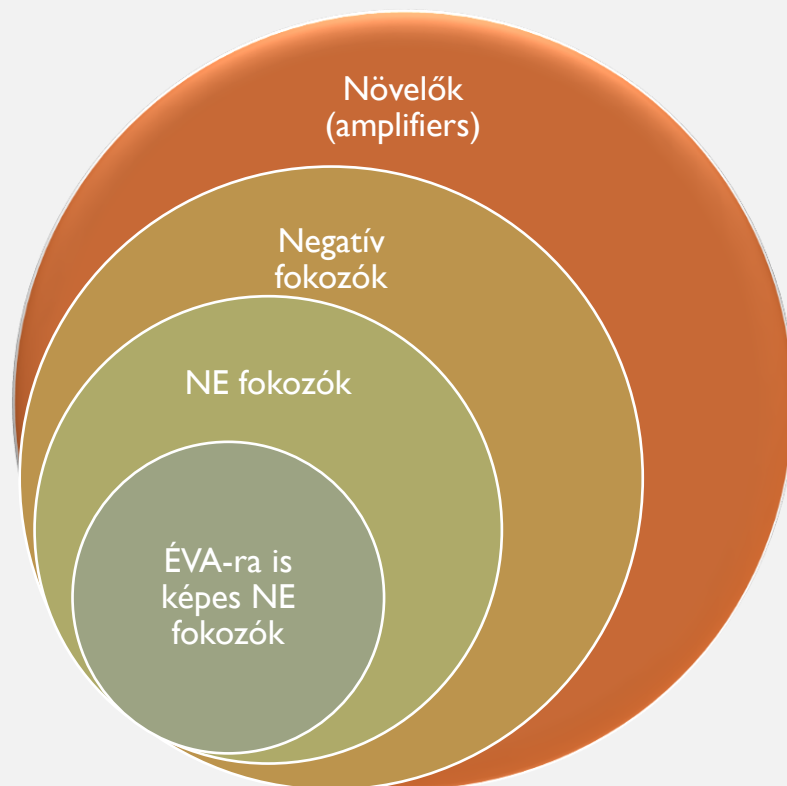
A JELENSÉGEK HELYE A GRAMMATIKÁBAN

- A legtöbb szerző a tág értelemben vett fokozó elemek (intensifiers) felől közelíti meg a jelenségeket, ezért induljunk ki ebből.

- A fokozókon (intensifiers) belül „növelők” (amplifiers) és „csökkentők” (downtoners)
- Az elsők közül: a maximálók (maximizers) (pl. *completely, entirely*), erősítők (boosters) (pl. *very, extremely*) és a nyomatékosítók (emphasizers) (eszközészlete átfed) (Zhang 2013, Waksler 2012)
- Ebben a rendszerben a NEE-t az erősítők (boosters) elemeivel szokták rokonítani
- Probléma:
  - Nyomatékosítás (emphasizer): *rohadtul megnyerte*
  - Értékváltó: *durván rajzol*
  - Válaszpartikula: *De durva!* –(vö. *Great*) (Adamson 2000, Nunez Pertejo 2017)

MÁS MEGKÖZELÍTÉSBEN, AZ ÉRTÉKVESZTÉSRE ÉS AZ ÉRTÉKVÁLTÁSRA FÓKUSZÁLVA

1) pl. *nagyon, hihetetlenül, örületesen*

- 1) Inherensen szubjektívek (Waksler 2012), pl. *rettentően, örületesen*
- 2) Nem szubjektívek, pl. *teljesen, nagyon*

2) pl. *riasztóan (!), durván, örületesen*

(1) a. **Riasztóan szép házak épülnek a telepen.*

b. *Borzasztóan/rohadtul szép házak épülnek a telepen.*

3) pl. *borzasztóan, rohadt, örületesen*

4) pl. *durva, eszméletlen, brutális* (a NEE kb. ¼-e)

SZERKEZETI SAJÁTSÁGOK – FOKOZÓK ALAPTAGJAI

- toldalékos és toldaléktalan, vö. Cseh 1998; melléknévi (2a), határozószói (2b), valamint határozatlan számnévi alaptaghoz (2c) kapcsolódhatnak fokozó szerepben + igéhez korlátozottan (2d):
  - (2) a. Az új Spotify-design annyira **mocskosul jó** lett, hogy mindjárt újra előfizetek. [twitter.com] / ...mocskos jó...
  - b. [...] rögtön dupla vagy tripla adagot kell készíteni, mert **eszméletlenül gyorsan** fogynak. [trendalelke.hu] / ...eszméletlen gyorsan...
  - c. Szerintetek is **rohadtul sok** lesz már a call of dutykból? [gyakorikerdesek.hu] / ...rohadt sok...
  - d. Látszik, hogy a csapat **rettentően törekszik** a megújulásra, próbálnak minden területen maximálisan helytállni. [f1-hirek.csapata.hu], DE: eszméletlenül fekszik a kórházban; a gitáros eszméletlenül játszik

FŐNÉVI ALAPTAGOK I.

- Amikor korábban a pozitív jelenést (3a) (értékváltás) (Szabó-Bibok 2019) azt az esetet vizsgáltuk, amikor a vizsgált elem meglepettséget fejez ki (3b) (Szabó 2019), pl.

(3) a. **Durva buli** LESZ: 107 fellépő, középpontban a zenei élmény és a bensőséges hangulat, barátságos árakkal fűszerezve! [ezahir.hu]

b. **Nem az a durva, hogy** ma betelefonáltam a humbákfalvi rádió kívánságműsorába, hogy kérjek egy fröccsöt, hanem hogy kaptam. [facebook.hu]

FŐNÉVI ALAPTAGOK II.

- DE: főnév mellett is lehetséges a fokozó szerep, pl. *őrült unalom, pokoli forróság, borzasztó szegénység*
- Paradis (1999): akkor lehet, ha a főnévnek van FOKOZHATÓSÁG / DEGREE szemantikai komponense (mint ahogy tkp. a főnévvel a szóképzés szempontjából kapcsolatban álló melléknévnek is), így itt a melléknevekhez hasonlatosak, vö. *őrült unalom - őrült unalmas*

A DEGREE JEGY TESZTJEI

- Bolinger 1972, Paradis 1999
- *such* szóval alkotott szerkezetek: identifikáló (identifying) (4a) és a fokozó (intensifying) (4b) szerep, pl.
  - (4) a. Az **ilyen** ember mindig elszomorít. – identifikáló *ilyen*
  - c. Az **ilyen** forróságtól mindig megfájdul a fejem. – fokozó *ilyen*
- Ugyanezt látjuk: *micsoda*, pl.
  - (5) a. **Micsoda** ember! – identifikáló *micsoda* 'milyen'
  - b. **Micsoda** illetlenség! – fokozó *micsoda*
- Továbbá: mellékmondattá alakítás, pl.
  - (6) a. Ez borzasztó ember. – Ez egy ember, **aki** borzasztó.
  - b. Ez borzasztó szegénység. - *Ez szegénység, **ami** borzasztó.

SAJÁTSÁGOK, MEGÁLLAPÍTÁSOK

- Pozitív főnevek nem működnek NE fokozóval (Paradis 1999), pl. *szörnyen kedves* – **szörnyű kedvesség*
- Az igék esetében is a DEGREE jegy határozza meg az értékvesztés lehetőségét (Gnutzmann 1975):
  - *rettentően törekszik* – DEGREE → lehetséges a fokozó olvasat
  - *az idő vészesen telik* – DEGREE → lehetséges a fokozó olvasat, DE a vizsgált elem nem indult el a delexikalizáció útján, ezért csak negatív lehet az olvasat
  - *eszméletlenül fekszik* – nem DEGREE → nem is lehetséges a fokozó olvasat
  - *eszméletlenül játszik* – nem DEGREE → nem is lehetséges a fokozó olvasat, viszont a lexikai szintű jelentés nem interpretálható → értékváltó

A LEXIKAI REPRESENTÁCIÓ KÉRDÉSE – ÉRTÉKVESZTÉS

- NE fokozók: a hagyományos lexikográfiával szemben egyetlen alulspecifikált reprezentáció az értékvesztés számára, nincs két külön lexikai-szemantikai reprezentáció (Bibok 2014, 2017)
- A szótári reprezentációban INTENZITÁS szemantikai komponens: ([INTENZÍV x]); ha ez a kontextusban aktiválódik, létrejön az értékvesztés
- Kiegészítés az újabb megállapítások alapján: az alaptagnak rendelkeznie kell egy DEGREE jeggyel. A melléknév, határozószó és számnév mindig, a (melléknévből képzett) főnév és az ige csak bizonyos esetekben
- Két fő kérdés / probléma:
  - pozitív tartalmú főnevek nem aktiválhatják a NEE INTENZITÁS jegyét (pl. **szörnyű kedvesség*)
  - bizonyos negatív elemek nem tudnak pusztán fokozó szerepébe lépni, mivel még nem „indultak el” a delexikalizációs kontinuumon (pl. **riasztóan szép*); viszont ez nem ellentmondás a DEGREE – INTENZITÁS összefüggése szempontjából, mert itt is fokozó, csak negatív is!

A LEXIKAI REPRESENTÁCIÓ KÉRDÉSE – ÉRTÉKVÁLTÁS

- külön-külön lexikai reprezentációk a két jelentés számára (Szabó—Bibok 2019)
- kezelhető az ún. enantioszémia (ritkábban: antagonímia és kontronímia) alatt (Szabó 2019): egy adott lexémának egyazon nyelvallapotban két, egymással ellentétes jelentése van (vö. Kicsi 2010, Shmelev 2012); poliszémia + antonímia (Klégr 2013)
- Az enantioszémia egyik típusa az ún. emocionális–értékelő enantioszémia (Bo знесенская 2011, Schmelev 2012): egyszerre két ellentétes értékelő jelentés (pl. ang. *terrific* ('iszonyú, szörnyű' vagy 'óriási, csodálatos'), or. *бесценный* ('felbecsülhetetlen értékű' vagy 'értéktelen')

KITEKINTÉS, TOVÁBBI VIZSGÁLATI TERVEK

- Azt látjuk, hogy a NEE-k
  - hasonló irányba tartanak a delexikalizációs kontínuumon; gyakran egymással felcserélhetőek
  - a szinonímia nem tűnik önkényesnek: hasonló szemantikai tartalmú elemek
  - egyes elemek értékváltásra is képes enantioszém szavakká fejlődnek
- A kutatás egy következő lépéseként ezt az időbeli változást szeretnénk modellezni: korpuszokon, számítógépes elemző módszerekkel összehasonlítjuk az adott elemek használatait az egyes időszakokban

IRODALOM

Adamson, S. 2000. A lovely little example. Word order options and category shift in the premodifying string. In Olga Fischer, Anette Rosenbach & Dieter Stein (eds.), *Pathways of change*, 39-66.

Bibok, K. 2014. Lexical semantics meets pragmatics. *Argumentum* 10, 221–231.

Bibok K. 2017. *Szójelentéstan: a lexikai szemantikától a lexikai pragmatika felé*. Budapest: Loisir Könyvkiadó.

Bolinger, D. 1972 / 2013. *Degree words* (Vol. 53). Mouton, The Hague / Walter de Gruyter.

Cseh M. (1998): Ragtalan határozóinkról. In: Sándor K. (szerk.): *Nyelvi változó – nyelvi változás: A 9. Élőnyelvi Konferencia (Szeged, 1996. augusztus 22–24.) előadásai*. Szeged: JGYF Kiadó, 31-43.

Dér Cs. 2009. *Grammatikalizációs folyamatok a magyar nyelvben – elméleti kérdések és esettanulmányok*. Budapest, Akadémiai.

Gnutzmann, C. 1975. *Some aspects of grading*. 421-433.

Kicsi S.A. 2010. Az enantioszémia néhány főbb esete a magyarban. *Magyar Nyelv* 106: 196-198.

Klégr A. 2013. The limits of polysemy: Enantiosemy. *Linguistica Pragensia* 23: 7-23.

Kugler N. 2013. A szubjektívizáció jelenségének nyelvészeti értelmezései. *Magyar Nyelvőr* 137(1), 8-30.

Paradis, C. 1999. Reinforcing adjectives: A cognitive semantic perspective on grammaticalization. *Generative theory and corpus studies: A dialogue from 10*, 233-258.

Partington, A. 1993. Corpus evidence of language change: The Case of the Intensifier. In: Baker, M. – Francis, G. – Tognini-Bonelli, E. eds., *Text and Technology: In honour of John Sinclair*. John Benjamins, Amsterdam. 177–192.

Pertejo, P. N. 2017. Terrific-looking creatures and terrific, funny guys: On the historical development of English terrific. *Miscelánea: A journal of english and american studies* (55), 65-85.

Shmelev, A. 2012. Cognitive and communicative sources of enantiosemy. In: *Proceedings of the 10th World Congress of the International Association for Semiotic Studies*. Universidade da Coruña, 837–844.

Szabó M.K. 2019. Az értékváltás jelensége a magyar nyelvben. A negatív emotív elemek egy sajátos használatáról. *Magyar Nyelv* 115(3). 309-323.

Szabó M.K.– Bibok K. 2019. Értékvesztésre és értékváltásra képes lexémák újabb vizsgálata. *ARGUMENTUM. Special issue II*: 639–649.

Wakslar, R. 2012. Super, uber, so, and totally: Over-the-top intensification to mark subjectivity in colloquial discourse. In *Subjectivity in language and discourse* Brill, 15-32.

Zhang, R. H. 2013. A corpus-based study of semantic prosody change: The case of the adverbial intensifier. *Concentric: studies in linguistics* 39(2), 61-82.

Вознесенская, М. М. (2011). Энантисемия в русской фразеологии. In *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: по мат-лам ежегодной Междунар. конф. «Диалог» (Бекасово, 25-29 мая 2011 г.)*. Вып. 10 (17).

Pragmatika kerekasztal 2020: A lexikai
pragmatika Magyarországon (2000-2020)

2020.10.02.

KÖSZÖNJÜK A FIGYELMET!

Szabó Martina Katalin (SZTE, MTA TK) – Bibok Károly (SZTE)